

Exploratory Study Using AltspaceVR. Frontiers in Psychology. 2022. Vol. 12. Pp. 1–16.

12. Turan, S., Rahman F., Dimitrov I. Impact of Narrative Therapy on Identity Reconstruction and Motivation in Clients with Acquired Brain Injury. *KMAN Counseling and Psychology Nexus*. 2025. Vol. 3. Pp. 1–10.

13. Vol I. Developing Virtual Reality Rehabilitation Tools for PTSD. 2025 IEEE Conference on Virtual Reality and 3D User Interfaces Abstracts and Workshops (VRW). 2025. Pp. 1586–1587.

14. Yatsenko V., Darvishov N. Posttraumatic growth from the perspective of narrative approach to the study of personality. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2023. *Psychology*. C. 96–100.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-100>

Барсученко І. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У ДИНАМІЦІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Оскільки підлітковий вік характеризується прискореними процесами консолідації ідентичності, формування цінностей та мотиваційної орієнтації, питання самореалізації на цьому етапі є надзвичайно важливим для психології розвитку особистості. Однак шлях до самореалізації підлітків, які схильні до протиправної поведінки, часто спотворюється міжособистісними та структурними факторами їхнього соціального оточення. Пояснити, як фактори ризику та захисту в контексті однокласників, школи, соціального середовища та сім'ї взаємодіють, впливаючи на потенціал самореалізації, є складним завданням.

Згідно з аналізом емпіричних досліджень, невпевненість у прихильності значно підвищує ймовірність протиправної поведінки. За допомогою метааналізу М. Хов та ін. продемонстрували, що, тоді як впевненість у прихильності слугує захисним фактором, який сприяє адаптивним шляхам формування ідентичності, слабкі або порушені стосунки між батьками та дітьми суттєво корелюють із девіантною поведінкою підлітків [2, с. 776–777]. Це свідчить про те, що мотиваційна основа для самореалізації безпосередньо залежить від

якості ранніх сімейних взаємодій. З іншого боку, групи однолітків, та саме відчуття приналежності, мають ключове значення для підлітків, оскільки вони пропонують простір для експериментів, а також системи підкріплення, які сприяють або перешкоджають здоровому особистому зростанню. Згідно з дослідженнями в галузі соціальної нейробіології, підкіркові системи винагороди, особливо вентральне смугасте тіло, дозрівають раніше, ніж префронтальні системи, що регулюють самоконтроль. Підвищена чутливість до винагород і соціально-емоційних сигналів є результатом цієї тимчасової розбіжності, що впливає на процеси самореалізації та формування ідентичності. Цей дисбаланс призводить до нейрокогнітивної вразливості в контексті делінквентної поведінки: довгострокові регуляторні навички підлітків все ще розвиваються, незважаючи на схильність їхнього мозку до пошуку гострих відчуттів і визнання. Через це самореалізація часто спрямована на ризиковані, тимчасові заняття, які здаються значущими в безпосередньому соціальному оточенні. Т. Дішон і Дж. Тіпсфорд акцентують увагу на механізмі «зараження» однолітками, за якого антисоціальні установки, сценарії та моделі поведінки передаються в групах підлітків, підсилюючи девіантність і обмежуючи можливості евдемонічної самореалізації [3, с. 190–192]. З точки зору самореалізації, присутність однолітків не лише формує зовнішню поведінку, а й змінює нейробіологічну систему оцінювання, схилиючи підлітків до вибору, що підкріплює девіантні норми групи. Антисоціальна поведінка підсилюється нейрологічно завдяки підвищеній чутливості до винагороди. Тому вона є настільки «приємною» нейробіологічно для підлітків-правопорушників, які потім включають її у свою ідентичність. Дж. Чейн і Л. Стейнберг, у доповнення, стверджують, що чутливість підлітків до винагород та схильність до ризику посилюються присутністю однолітків, що якісно змінює процес прийняття рішень на користь короткострокового задоволення замість довгострокових цілей [1, с. 115].

Самореалізація у підлітків-правопорушників систематично зміщується в бік неадаптивних траєкторій, згідно з дослідженнями у галузі соціальної нейропсихології впливу. Також фактором, що впливає на розвиток підлітків, є шкільне середовище. Дослідження показали, що навіть у ранньому підлітковому віці зв'язок зі школою є предиктором просоціальних показників та благополуччя. За даними Бонда та ін., учні, які відчувають приналежність до шкільної спільноти, демонструють більшу психологічну стабільність та зменшення делінквентної поведінки [6, с. 358–359]. Підлітки можуть розвинути антисоціальну самооцінку в результаті шкільних досвідів відчуження, несправедливої дисципліни або відсутності підтримуючих стосунків.

Згідно з результатами нейровізуалізаційних досліджень, під час впливу емоційно значущих стимулів, особливо тих, що вимагають

соціальної оцінки, мигдалина та вентральний стріатум підлітків демонструють більш виражену реакцію [7, с. 81]. Така підвищена реактивність пов'язує самооцінку з девіантною поведінкою в групах правопорушників, де соціальні ієрархії часто визначаються домінуванням і репутацією. За словами Стейнберга, «середовище, в якому домінують однолітки, має здатність підривати мотиваційні процеси і робити розвиток ідентичності залежним від небезпечних дій, а не від корисних починань» [7, с. 85]. Це свідчить про те, що процес самореалізації підлітків-правопорушників є як соціально опосередкованим, так і нейроафективно зарядженим, оскільки схвалення їх девіантної поведінки однолітками безпосередньо активує системи винагороди, що, в свою чергу, підсилює неадаптивні самовизначення.

Умови проживання мають довготривалий вплив на самореалізацію. Навіть у ситуаціях бідності колективна ефективність – взаємна довіра та бажання діяти на загальне благо – забезпечує структурний ресурс, що сприяє нормативному розвитку, як показало дослідження Р. Семпсона про «вплив району проживання» [9]. Діти, які виростили в районах з високою колективною ефективністю, менш схильні до шкідливого впливу депривації, згідно з додатковими дослідженнями [8, с. 943–944]. Отже, середовище розвитку, в якому підлітки прагнуть самореалізації, формується структурою соціального середовища.

З точки зору мотиваційних процесів, самореалізація залежить від задоволення основних психологічних потреб в автономії, компетентності та взаємозв'язку, згідно з теорією самовизначення (SDT) [5, с. 98–100]. Однак соціальне середовище часто перешкоджає задоволенню цих потреб у підлітків-правопорушників: відчуження в шкільному середовищі гальмує розвиток компетентності, авторитарне виховання підриває автономію, а девіантні однолітки спотворюють взаємозв'язок. Соціальна нейробиологія пропонує біологічну основу для динаміки задоволення потреб і фрустрації, якщо аналізувати її через призму теорії самовизначення. Наприклад:

- Потреба у взаємозв'язку. Підлітки з делінквентною поведінкою надають пріоритет приналежності до групи навіть за рахунок автономії та компетентності, що можна пояснити активацією систем винагороди завдяки схваленню однолітків.

- Потреба в автономії. Хоча ризикована поведінка підсилюється нейробиологічно ззовні через схвалення групи, а не зсередини через справжній власний вибір, вона може сприйматися як утвердження незалежності.

- Необхідна компетентність. Хоча успішні правопорушення можуть призвести до відчуття значущості та пов'язаного з цим нейронного підсилення, ці навички все ж є шкідливими в довгостроковій екологічній ситуації.

Евдемонічний погляд на благополуччя підкреслює, що пошук сенсу та ідентичності – а не лише гедоністичне задоволення – є необхідною складовою повної самореалізації [4, с. 1427]. Підлітки з делінквентною поведінкою, часто відчують гедоністичне збудження, не досягаючи вищого рівня особистої самореалізації. Ця проблема є теоретично значущою: делінквентна поведінка не може бути зведена лише до девіантності чи патології – вона є некоректно спрямованою формою самореалізації, сформованою обмеженнями навколишнього середовища та підкріпленням з боку однолітків.

Складність взаємодії між неврологічними, психологічними та соціокультурними детермінантами особистісного розвитку ілюструється дослідженням ролі соціального середовища в динаміці самореалізації підлітків, які займаються злочинною діяльністю. Підлітковий вік є делікатним періодом онтогенезу, під час якого людина намагається сформувати міцну ідентичність, встановити набір моральних принципів і продемонструвати свою незалежність, одночасно найбільше покладаючись на силу своїх соціальних зв'язків. Ця залежність набуває особливої форми для підлітків, які займаються злочинною діяльністю: відсутність позитивної підтримки з боку сім'ї, вплив девіантних груп однолітків та досвід соціального відторгнення спотворюють процес самореалізації та закріплюють неадаптивні моделі поведінки. Отримані висновки підкреслюють необхідність подальшої систематизації міждисциплінарних підходів до соціальної детермінації розвитку підлітків.

Список використаних джерел:

1. Albert D., Chein J., Steinberg L. The Teenage Brain. *Current Directions in Psychological Science*. 2013. Т. 22, № 2. С. 114–120. URL: <https://doi.org/10.1177/0963721412471347>
2. A Meta-analysis of Attachment to Parents and Delinquency / M. Hovee та ін. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2012. Т. 40, № 5. С. 771–785. URL: <https://doi.org/10.1007/s10802-011-9608-1>
3. Dishion T. J., Tipsord J. M. Peer Contagion in Child and Adolescent Social and Emotional Development. *Annual Review of Psychology*. 2011. Т. 62, № 1. С. 189–214. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100412>
4. Huta V., Waterman A. S. Eudaimonia and Its Distinction from Hedonia: Developing a Classification and Terminology for Understanding Conceptual and Operational Definitions. *Journal of Happiness Studies*. 2013. Т. 15, № 6. С. 1425–1456. URL: <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9485-0>
5. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness / ред.: R. M. Ryan, E. L. Deci. Guilford Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.1521/978.14625/28806>

6. Social and School Connectedness in Early Secondary School as Predictors of Late Teenage Substance Use, Mental Health, and Academic Outcomes / L. Bond та ін. *Journal of Adolescent Health*. 2007. Т. 40, № 4. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.10.013>

7. Steinberg L. A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*. 2008. Т. 28, № 1. С. 78–106. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dr.2007.08.002>.

8. The protective effects of neighborhood collective efficacy on British children growing up in deprivation: A developmental analysis / C. L. Odgers та ін. *Developmental Psychology*. 2009. Т. 45, № 4. С. 942–957. URL: <https://doi.org/10.1037/a0016162>

9. Timberlake J. M. Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect by Robert J. Sampson. *Journal of Urban Affairs*. 2013. Т. 35, № 3. С. 385–387. URL: <https://doi.org/10.1111/juaf.12023>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-101>

Бібікова В. М.,

кандидат медичних наук, доцент,

доцент кафедри медичної реабілітації,

валеології та оздоровчих технологій у спорті

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ (РЕАБІЛІТАЦІЇ) ПІСЛЯ ГОСТРИХ ПОРУШЕНЬ МОЗКОВОГО КРОВООБИГУ (ГПМК)

Реабілітація після гострих порушень мозкового кровообігу (ГПМК) є тривалим багатофакторним процесом. Успіх відновлення визначається не лише медичними втручаннями, а й рівнем мотивації пацієнта, віком, статтю та здатністю мозку до нейропластичності. Мотивація стимулює активну участь у процесі реабілітації, підвищує нейропластичність і сприяє кращому функціональному відновленню. У роботі розглянуто психологічні, соціальні та нейрофізіологічні фактори мотивації, роль сім'ї, міжособистісних стосунків, домашніх тварин, а також вплив віку і статі на відновлення після ГПМК [8, с. 18].

Відповідно даних описаних в літературі, ступінь пошкодження ЦНС у більшості залежить від локалізації пошкодження ЦНС та об'єму порушень і має три класичні ступені ураження: